

НЯКОИ МЕЖДУКУЛТУРНИ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ БЪЛГАРИ И КИТАЙЦИ

Искра Мандова, Пламен Легкоступ

SOME CROSS-CULTURAL DIFFERENCES BETWEEN BULGARIAN AND CHINESE PEOPLE

Iskra Mandova, Plamen Legkostup

Abstract: Knowing the norms of communication and etiquette in a given country facilitates communication and leads to smoother realization of the objectives of the conversation, as well as to the establishment of mutually beneficial business relations. However, etiquette is too diverse and varied, and reflects the traditions and identity of every nation. The characteristic features of a given nation can be radically different from the other. That is why knowing the Other is an important part of cross-cultural communication in the process of globalization. That's why when staying in a foreign country, even as tourists, we should undoubtedly have to get acquainted with its cultural features, with the mentality of the population, the traditions and customs in order to avoid facing seemingly insignificant intercultural differences that can lead to confusion – from simple comic situations to extreme misunderstandings. Therefore, it is important to pay attention to several characteristics in verbal and non-verbal communication to avoid confusing moments, with the proviso that almost every person is tolerant when talking with foreigners and realizes the possibility of involuntary and unambiguous manifestations of tactlessness by the other side.

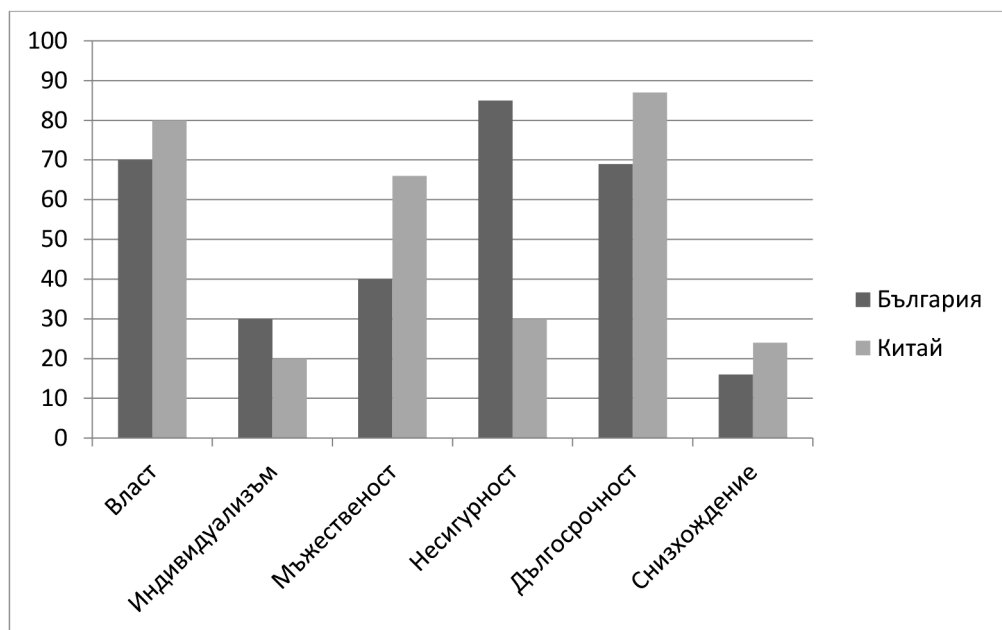
This research is based on the authors' experience in communicating with Chinese people after a long stay in the far Asian country, welcoming and accompanying Chinese delegations in Bulgaria and Bulgarian – in China.

Keywords: cross-cultural differences, cross-cultural communication, Bulgaria, China, Confucian ethics

Познаването на нормите в общуването и етикета в дадена държава водят както до лекота в комуникацията и по-гладкото реализиране на целите на разговора, така и до установяването на взаимноизгодни делови отношения. Етикетът обаче е твърде многообразен и разностранен и е отражение на традициите и идентичността на всяка една нация. Особености, присъщи за даден народ, могат да се различават коренно при други, затова и опознаването на „Другия“ е важна част от межкултурната комуникация в процеса на глобализация. Пребивавайки в чужда държава дори и като туристи, ние несъмнено трябва предварително да се запознаем с нейните културни особености, с манталитета на населението, с определени традиции и обичаи, защото можем да се сблъскаме с наглед незначителни межкултурни различия, които могат да доведат до объркване – от прости комични ситуации до крайни недоразумения. Важно е да се обърне внимание на няколко особености във вербалното и невербалното общуване с цел избягване на конфузните моменти и с уговорката, че почти всеки човек е толерантен при общуването си с чужденци и си дава сметка за възможността от евентуални неволни или недвусмислени прояви на нетактичност от отсрещната страна.

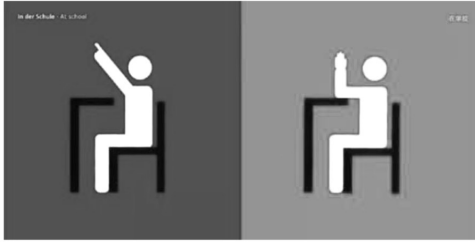
Настоящото изследване е базирано на опита на авторите в комуникацията с китайци след дългогодишно пребиваване в азиатската страна, многократно посрещане и придружаване на китайски делегации в България и на български – в Китай. Разбиранията на китайците за митологията, философията и религията будят у нас особен интерес – синтезът между идеи, образи, вярвания, обреди и ритуали, изведени в „трите учения“ (*сан дзяо*) – конфуцианството, даоизма и будизма, преобразувани в синкретизма на фолклорните култове и артистично преосмислени в традиционните форми на историята, изкуството и литературата, подхранват нашия интерес. Имахме възможността не само да опознаем отблизо Китай, но и да не се съгласяваме с някои моменти в чужди публикации за Поднебесната, превръщащи се в известна степен в митологеми. През 2007 г. интернет порталът за бизнес новини „Бизнес Инсайдр“ (businessinsider.com) публикува разказ на Анди Уорлик, живеещ от 2007 г. в Шанхай, който казва, че „в Китай човек може да се натъкне на някои привички, които са социално неприемливи за Запада, но в азиатската държава са съвсем обичайни“ и прави уговорката, че не желае да критикува, защото в чужбина културата и навиците на хората винаги са различни. Той казва още, че много китайци смятат тези си навици за нормални, но друга страна, също немалка част от сънародниците им не ги одобряват, и уверява читателите, че едва ли биха ги наказали, ако ги практикуват („10 китайски привички, които изненадват чужденците“, *Offnews*, 12 октомври 2014).

Настоящата разработка не разглежда измеренията на културата по теорията и модела на холандския психолог Х. Хофстеде, според когото Китай е колективистична култура, с голяма властова дистанция, с умерено доминираща мъжественост, дългосрочна времева ориентация, слабо толериране на несигурността, с умерено ограничаване (сдържаност). В диаграмата по-долу може да се види сравнението между България и Китай по показателите на Хофстеде¹, с когото до голяма степен можем да се съгласим. От данните се вижда, че по отношение на измеренията „висока/ниска властова дистанция“ и „дългосрочна“/„краткосрочна“ ориентация в модела на Хофстеде, България и Китай не показват драстична разлика в стойностите, но когато говорим за бизнес отношения и дългосрочно планиране, не бихме се съгласили в частта за България.

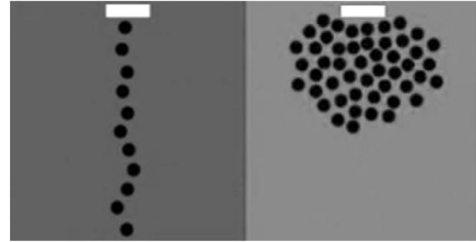

Художничката *Ян Лиу* (Yang Liu) например познава от първо лице разликите между източните традиции и Запада – 14 години е живяла в Китай, а след това се премества в Германия. В творчески експеримент, изхождайки от собствения си опит, талантивата авторка визуализира в пиктограми, с помощта на прости символи и форми, разликите между Германия или Западната култура (в синьо) и Китай или Източната култура (в червено) (вж. Ил.1 и 2) (Yang 2015.)

¹ <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/bulgaria.china/>

Ил. 1 Вдигане на ръка в училище

Ил. 2 Поведение при чакане на опашка

© Yang Liu, *East meets West*, Taschen

Неспособността на западния човек да разбере Китай се дължи на факта, че не познава хилядолетната култура и идентичността на този народ, която е съградена върху дългогодишната му история. Мартин Жак твърди, че фундаменталната причина за нашата неспособност правилно да прогнозираме бъдещето на Китай е, че не успяваме да разберем неговото минало, макар че през цялото минало столетие Китай се самоопределя като държава-нация, а всъщност е държава-цивилизация. Тя е най-продължителната в света непрекъсната форма на управление, която възниква през 221 пр. Хр. с победата на династията Цин (Жак 2010: 92). Когато говорим именно за тази хилядолетна китайска култура, трябва да имаме предвид позицията на авторите, че конфуцианството, което е залегнало дълбоко в нейната основа, не е религия, а философия, начин на живот (подражание), учение за доброта и благородство. В конфуцианската философия на преден план изпъкват няколко понятия: **традиция**, възплътена в понятието **Ли** (lǐ, 礼) – прев. „ритуал“, „церемония“, „етикет“; **добродетелност** – **И** (yì, 义) и **доброжелателност** (човеколюбие) – **Жен** (rén, 仁). Към тях трябва да добавим още **мъдрост** – **Джъ** (zhì, 智) и **почтеност** **Син** (xìn, 信). Изваян е образът на идеалния човек – **дзюндзъ** (junzi, 君子), който трябва да притежава гореспоменатите качества и да спазва ритуалите, подчинени на традицията. Основата на конфуцианската идеология и древната китайска култура е т.нар. „Петокнижие“ (Пет трактата, Пет канона) – кит. *Удзин* (Wǔjīng 《五经》) – пет класически произведения, създадени в периода преди династия *Цин* (повечето от периода на Воюващите царства (?475-221 г. пр. Хр.)). Това са „Книга на песните“ – *Шъдзин* (Shījīng 《诗经》), „Книга за преданията“ – *Шудзин* (Shūjīng 《书经》), „Книга на ритуалите“ – *Лидзи* (Lǐjì 《礼记》), „Книга на промените“ – *Идзин* (Yìjīng 《易经》) и „Пролети и есени“ – *Чуънчиу* (Chūnqiū 《春秋》). В тези трактати, както и в *Луню* (Lúnyǔ, 论语), са заложени определени морални принципи, които формират основните

ценности в китайското общество и до днес, напр. уважение към управниците, по-възрастните, учителите, лекарите, синовната почит и пр., т.е. създаден е определен социален ред.

Разположена на кръстопътя на цивилизациите, българската култура също се е формирала в продължение на хилядолетия. Нашата култура се разглежда в европейски контекст, но изследването на контактите на българската национална култура с балканските и европейските страни довежда специалистите до извода, че не се възприема определен модел от определена страна (История на българите, том 2, 2004: 566). В свой материал по въпроса за мултикултурните различия между европейци и китайци група учени твърдят, че в китайската култура при възприемането на света се набляга на контекста и връзките между обекти и събития, както и на интуицията и опита, вместо на правилата и простата логика, че тяхната гледна точка е холистична, а не аналитична, докато в повечето западни култури обектът се вади от контекста и се поставя фокус върху категоризирането му (Ji, Guo, Zhang, & Messervey, 2009).

1. Култура на хранене

От древността до днес храненето заема важна част от живота на китайците и традициите, свързани с него, са широко дискутирани както в художествената, така и в научната литература. В някои тански източници се споменават пиршества с по 58 ястия, които са продължавали по пет дни на високи трапезни маси, за внос на спанак от Русия в периода 627-649 г. за приготвянето на специални храни, за 28 вида питейна вода – дъждовна, изворна, газирана, ароматна (приготвяна чрез добавяне на сухи плодове и билки) (Мандова 2018: 136-137). От династийните истории от различните периоди в китайската история може да се черпи много информация за културата на хранене, но специално внимание предизвиква например трудът за здравословно хранене и лечение *Шъи Синдзиен* (《食医心鉴》) на диетолога *Дзан Ин* (咎殷) (797-859), в който се дават рецепти за вкусни гозби при различни здравословни проблеми.

Всички знаем, че в Китай масите за хранене в традиционните ресторанти са кръгли, с въртящ се стъклен плот, където се поставят ястията. Никой не сядат на главната маса, преди да са пристигнали всички поканени. Изчакването става в отделен кът в залата, където се сервира чай. По правило домакинът заема главното място срещу вратата, а от двете му страни сядат гостите, подредени по йерархия. Домакинът сервира от най-хубавото ястие в чинията на най-важния гост.

Приборите за хранене: Както в България, така и в Китай по етикет има подредба на приборите за хранене, а също така и „таен език“, на който те говорят. Ако в нашата страна поставим вилицата и ножа под ъгъл, като острието на ножа е между два от зъбците на вилицата, това означава, че храната не ни е харесала. В Китай не бива да оставяме клечките забити в купичката (вертикално), защото това напомня за ритуал, при който се палят благовония за мъртвите, както и да сочат към някого. В общите съдове с ястия се поставят лъжица или чифт клечки за отсипване в собствената чиния и не е прието да се бърка с личните клечки в общата храна. В някои райони оригването на масата е демонстация, че храната е харесала много на консумирация я.

Консумация на чай: Честата употреба на чай става изключително популярна в Китай през периода на династия Тан (618-907 г.), което можем да свържем с икономическото и културно развитие на обществото по това време, а също така и с разпространението на будизма, изпитите за държавни чиновници и развитието на поезията. В своя труд *Чадзин* (《茶经》) танският писател Лу Ю 陆羽 (733-804) събира своите проучвания за чая и чаената церемония, поставяйки теоретичната основа на китайската чаена култура, а в четвърта глава например изброява 28 различни прибори, които се използват (Мандова 2018:144-147).

В нашата култура чаят често пъти е лек при болно гърло и кашлица или се консумира на закуска и с десерта, докато в Китай чаепитието е ритуал – домакините посрещат с чай и на вечеря, като винаги следят чашите на гостите да не останат празни. При допълване гостът тупва няколко пъти леко по масата с два пръста като израз на благодарност, а при българите този жест може да се възприеме като „Достатъчно! Благодаря!“.

Алкохолът: По етикет в Китай оризовата „ракия“ *байдзиу* се налива в канички по приблизително 100 гр., а до тях се сервира малка чашка с вместимост 5-10 гр. Пие се до дъно, защото тостът „*Ган бей!*“ означава „суха (празна) чаша“. Често гостите от Китай се стряскат при сервирането на чаша с 50/100 гр. ракия у нас и е необходимо да им се обясни, че не е необходимо да я изпиват наведнъж, както и значението на тоста „Наздраве!“. В Китай първият тост се вдига от домакиня едва когато на масата има сервирани няколко ястия.

Водата: В Китай почти винаги се сервира и консумира гореща вода. Смята се, че тя е полезна за здравето, изчиства организма и предпазва от болести. Необходимо е да се поръча изрично минерална вода, за да сервират хладка/студена вода в бутилка. Тъй като при нас консумацията на гореща вода е рядко явление, при посрещане на китайски гости е необходимо да се има предвид тази особеност и да се предложи от домакиня.

Трите хранения дневно: Необходимо е тук да отбележим, че в далечната азиатска държава храненето под час е задължително, като също толкова задължително е храната да е току-що сготвена и гореща (*жъ тънтън*, 热腾腾). Разбира се, че и там се предлагат студени предястия (*лянцай*, 凉菜), но те представляват много малка част от менюто.

2. Ежедневие и общуване

Числата, носещи щастие или несполука: В историческите културни пластове на Поднебесната някои числа се считат за щастливи, а други – за носещи несполука, като щастливите числа са близки по изказ до думи с позитивен смисъл, а от всички положителни числа за най-добри се смятат 6, 8 и 9. Вълшебството на числото 8 е известно отдавна и от хилядолетия осмицата е била обект на почит в Китай, където това число е издигнато в култ. Една от причините е, че йероглифът за „осем“ (八-ba) се чете като *ба* и се счита за близък по звучене с думата „забогатявам“. Поради това се смята, че цифрата 8 е свързана с просперитет и богатство, но китайската нумерология не се основава само на фонетични прилики, а се корени в древната китайска философия и в основата на тази доказана от времето традиция стоят даоизмът и разбирането за *Ин* (Yin) и *Ян* (Yang). Нечетните числа са свързани с мъжкото начало на *Ян*, а четните – с женското начало на *Ин* и тъй като осем е най-голямата „женска“ цифра, тя се смята за носеща най-голяма „плодовитост“, понятие идентично с „плодородие“ и „богатство“. В нумерологията 8 е числото на космическото равновесие, символ на завършеността и стабилността, на безпристрастната и формална логика, а според Петър Дънов „Осем е връзката между физическия и духовния свят“. Могат да се изредят много примери за мястото на осмицата в Древна Елада, в индуизма, в Новия завет и т.н., а защо не и номера на фланелката на Христо Стоичков. Китайците стигнаха до там, че за откриването на Олимпийските игри в Пекин беше избрана датата 08.08.2008 г., а за час – 8 часа, 8 минути и 8 секунди вечерта, което навярно допринесе китайският олимпийски отбор да излезе в общото класиране по държави на първо място с най-много медали. В Китай можем да видим и други примери за използването на осмицата, например известната сграда на небостъргача *Дзин Мао* (Jin Mao Tower, 金茂大厦), наречен Кулата на Златния просперитет, намиращ се в Шанхай (Shanghai), който е с осмоъгълна основа, структурно конструкцията му се носи от осем стълба, има 88 етаж и т.н. Друг интересен пример е използването на осмицата в Летния императорски дворец в Пекин при изграждането на известния

мост със 17 арки, като техният брой е сбор от 8 и 9, т.е. замисълът на архитектурите е да се съчетаят на едно място две от най-щастливите числа в китайската нумерология. Към числата, носещи несполука в Китай, причисляват четворката *сњ*, (sì, 四), защото е омоним на *сњ* (sǐ, 死), което означава смърт, а разликата е само в тона. Ирационалният страх, пораждащ т.нар. тетрафобия (от старогръцки: τετράς – „четири“ и φόβος – „страх“), идва от факта, че произнасянето на китайски език на двата йероглифа звучи приблизително по същия начин, а китайците се отнасят към четворката както европейците към числото 13. И все пак има древна китайска поговорка, която гласи, че „Духовете трябва да се уважават, но да ги държим далече от нас“ (敬鬼神而远之), и може би заради това китайците избягват произнасянето на *сњ* дори в телефонния си номер.

Мит е, че в Китай никъде няма 4-ти етаж, а го заместват с 3+, напротив, съществува и едното, и другото, но може да се добави, че на числото 4 в Китай евентуално се гледа положително, ако то е в комбинация с числото 8, например 48 или 84 (Легкоступ 2018: 13-14). Числото 250 също не се използва често, защото *ар бай у* (er bai wu) се свързва със значението „глупак, идиот“. Затова често при правене на пазарлък вместо 250, продавачът би казал 249 или 251.

Комплиментите: Макар да изглежда странно да откажеш комплимент, в Китай традицията е комплиментите да се отхвърлят или да се отвърща с комплимент. В същото време те са задължителна част от общуването и е съвсем нормално да чувате: „Вие сте/Ти си толкова красив/а!“; „Вие сте/Ти си невероятен/на!“; „Наистина много те харесвам!“. Приемането на комплимент обаче е признак за прекомерна суетност там, докато в България ѓтговори като „Благодаря!“ и „Много мило от Ваша/твоя страна!“ са съвсем адекватни. В Китай на комплимент обикновено се ѓтговаря с „哪里,哪里?“ (Nǎli nǎli), което буквално означава „къде,къде?“, но в този случай – „Ласкаете ме!“.

Оставянето на бакшиш: В много държави бакшишът се счита за нещо обичайно, дори задължителна част преди напускането на ресторанта, но в Китай се приема за обида към персонала, тъй като те „получават заплата за труда си и доброто обслужване влиза в задълженията на сервитьорите“². В знак на уважение банкнотите се подават и приемат, като се държат с две ръце – същото важи и за визитните картички.

Носене на чадър: Бялата кожа в продължение на векове е била предпочитана в китайската култура и символизира благородство и кра-

² Отговор на сервитьорка в Китай на въпроса „Защо не се приема бакшиш?“.

сота. Затова китайските дами носят чадър през лятото, за да запазят бледия тен на лицето си. В един момент дори започват да се използват маски за море, които предпазват лицето от слънчевите лъчи и медузите. Подаряването на чадър в Китай също не е прието – символизира сбогуване, поради омонимията на двете думи – *сан* (伞) (散).

Цветята: Въпреки че много хора мислят, че националното цвете на Китай е лотосът, това съвсем не е така. Всъщност най-уважаваното цвете е божурът – „кralицата на цветята“, който символизира богатство и просперитет, младост и красота, а за най-красиви в цялата страна се считат божурите в *Луоян*, където всяка година през април-май се отбелязва Фестивалът на божура. Не можем да кажем, че съществува някакво кардинално табу за цветята и техния цвят, но за подарък се избягват белите и жълтите хризантеми, които по принцип се поднасят в почит към починалите, както при нас се възприема карамфилът.

Подаръците: В Китай не е прието да се подарява часовник, заради омонимията *сун джун* (送钟) (送终) – в единия случай „подарявам часовник“, а в другия – „погребение“.

Доста често на рожденика се подаряват от заведението китайски спагети (*нудълс*), заради формата им, която символизира дълголетие.

Още през 50-те години на миналия век американският антрополог Едуард Т. Хол въвежда термина „межкултурна комуникация“ и заключава, че не само езика, но и редица социокултурни фактори играят важна роля в междучовешкото общуване. Както лингвистичните, така и паралингвистичните фактори са ключови в интеракцията, която според Лари Семовар се състои от няколко важни елемента: рамка, място, повод, време, брой на участниците и културна рамка (фонови знания).

Много може да се говори и пише за обичаите и навиците на китайците и българите, особено от чужденци, но нека си припомним думите на Джеймс Албърт Мичънър (James Albert Michener), носител на Наградата „Пулицър“ за белетристика през 1948 г.: „Ако отказвате храната, игнорирате местните обичаи, страхувате се от религията и избягвате хората, тогава по-добре си стойте у дома.“

Мартин Жак твърди, че в продължение на две столетия Западът, в началото Европа, а след това и Съединените щати, господстват в света, без да изпитват нуждата да разбират другите или Другия. „Ако се наложеше, винаги можеше да ги принуди да се подчиняват безусловно. Превръщането на Китай в световна държава бележи края на тази ера. Сега ни се налага да имаме работа с Другия – в лицето на Китай – при все по-равноправни условия“ (Жак 2010: 93).

Китай несъмнено събуди интереса към себе си в световен план. Предложеният тук материал в никакъв случай не изчерпва темата, но поставя началото на бъдещи, по-задълбочени изследвания на авторите по въпроса.

Използвана литература

Жак 2010: Жак, Мартин. Да разберем Китай. – В: Понеделник. Списание за теория, политика и култура, бр. 1/2 – год. XIII, София, 2010.

http://www.ponedelnik.bg/P10_1-2_WEB.pdf

История на българите, том 2, Късно средновековие и възраждане, ред. проф. д-р Георги Марков, изд. „Знание“ ЕООД, Книгоиздателска къща „Труд“, 2004.

Легкоступ 2018: Легкоступ, Пламен. Пътят. Драконът. Художникът, изд. Фабер, Велико Търново, 2018.

Мандова 2018: Мандова, Искра. Културата на китайската епоха Тан (618-907). Непознатата екзотика, изд. Фабер, Велико Търново, 2018.

„10 китайски привички, които изненадват чужденците“, Offnews, 12 октомври, 2014.

<https://offnews.bg/offtopic/10-kitajski-privichki-koito-iznenadvat-chuzhdentcite-402273.html>

Ji, Guo, Zhang, & Messervey 2009: Ji, L.-J., Guo, T., Zhang, Z., & Messervey, D. Looking into the past: Cultural differences in perception and representation of past information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(4), 761-769. doi: 10.1037/a0014498.

Yang 2015: Yang Liu. East meets West, Taschen, 2015.

Hofstede Insights:

<https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/bulgaria,china/>